

Срђан Радовић*Етнографски институт САНУ, Београд*

srdjan.radovic@ei.sanu.ac.rs

Урбана истраживања у етнологији и антропологији у Србији – од „удаљеног погледа“ до „субдисциплине“*

Апстракт: Овај рад даје преглед и дискусију истраживања града у етнологији (касније и антропологији) у Србији. Доба од званичног институционализовања етнолошке науке на прелазу из 19. у 20. век, па до савременог тренутка, подељено је на пет консекутивних периода: до 1945. године, доба од завршетка Другог светског рата до седамдесетих година, период од седамдесетих до распада Југославије, деведесете године и почетак 21. века, те последњих десет и више година. Оваква оквирна подела је направљена имајући у виду стање урбаних истраживања у српској етнологији и антропологији у задњих преко стотину година (те преовлађујуће периодизације дисциплинарне прошлости), и у раду се хронолошки разматрају доминантни правци и теме етноантрополошког испитивања града.

Кључне речи: етнологија и антропологија у Србији; етнологија града/урбана антропологија; антропологија града и антропологија у граду; 19–21. в.

Удаљени поглед

Етнолошка и (прото)етнографска истраживања на југоистоку Европе од својих зачетака у 19. веку била су фокусирана на проучавање сеоских заједница овог подручја, односно на описивање и својеврсно дефинисање властитог „народа“, чијим се аутентичним репрезентом сматрало сељаштво и његова култура и начин живота. То је био преовлађујући образац и у Србији већ у најранијим етнографским испитивањима (деталније в. Ковачевић 2001), а и касније с постепеним формалним утемељивањем етнографског/етнолошког истраживачког рада. Прихвати ли се стајалиште да се етнолошка наука у Србији институционално зачиње на прелазу столећа, оснивањем Етнографског одбора Српске краљевске академије (1894),

---

* Овај рад представља резултат на пројекту основних истраживања *Културно наслеђе и идентитет* који у целости финансира МПНТР РС.

Етнографског музеја (1901) и Етнолошког семинара на Универзитету у Београду (1906), формирање тема истраживања у ово доба сведочи о преваходном интересу за становништво и културу села на овдашњем простору. „Упутства за проучавање села у Србији и осталим српским земљама“ (1896) родоначелника српске етнологије Јована Цвијића, јасно стављају до знања који се слојеви домаћег становништва примарно требају испитивати, а у оквиру семиналног истраживачко-издавачког пројекта *Српски етнографски зборник* (започетог 1894), средишња серија (одељење) *Насеља српских земаља* бавила су се готово искључиво сеоским насељима. Цвијићевим уласком у Етнографски одбор, СКА посебно истиче нови задатак тог одсека – „испитивање села у српским земљама“ (Niškanović 2016, 117). Овим се село и сеоско становништво и формално устоличју као предмет етнографских/етнолошких истраживања, те се широм отварају врата антропогеографском приступу у етнолошкој дисциплини у Србији. Тематски фокус ране српске етнологије на село и његову културу не изненађује имају ли се у виду романтичарски корени већине континенталних етнологија/народознанстава и преовлађујуће идеје о народу (*Volk*) тога времена. Тиме су градови овог поднебља, с њиховим становницима и начином живота, стављени у страну у погледу етнолошких испитивања. Између села и града није постављено само својеврсно тематско разграничење у овој раној етнолошкој перспективи, већ се ова два типа насеља (и њихови становници, култура и начин живота) и „вредносно“ међусобно супротстављају. Тако бард српске етнологије Тихомир Ђорђевић за предустаничку Србију каже да су градови и села међусобно развојени, „два засебна друштва, два засебна света“ (Ђорђевић 1922, 304), при чему град представља потпуно другачији тип друштвене заједнице и културе, чији су становници по пореклу, начину живота и вредностима углавном одвојени од „народа“ (сеоског становништва). У таквој етнолошкој парадигми култура градских слојева је каткад симплификовано посматрана као производ вањских утицаја, страни импорт („култура господе“ како је одређивао Антун Радић, „култура туђа, страна, која навалује на ову прву [сеоску]“ [Ђорђевић 1984, 8]), и оваква категоријска и вредносна подела између сеоске („народне“) и градске („господске“, „стране“) културе оставиће градове изван опсега етнолошког „описивања народа“. У том смислу, српска етнологија је на својим почетицима гајила Леви-Стросовски „удаљени поглед“ према градским срединама које су перципиране изван категорија „народног“ живота и културе.

Но, тај рани етнолошки поглед издалека и није био толико удаљен, и градови ипак нису били потпуна *terra incognita* за етнологе пре Другог светског рата. Демографске и економске промене у градовима у 19. и раном 20. веку у Србији су условиле и повремено интерес етнолога за онедобне градове – досељавање руралног становништва у градове и варошице

тадашње Србије је довело етнолошки поиман „народ“ и у градску средину. Како Цвијић (Свијић 1987, 126) наводи, „услед притицања у вароши и услед миграција патријархалног становништва знатно су се смањиле области византијске и латинске цивилизације. Од ослобођења балканских држава дух и смисао њихове цивилизације је у главном супротан старој балканској цивилизацији, које услед тога постепено нестаје и у варошима, заједно са њеним типским представницима Грцима и Цинцарима.“ То патријархално становништво у варошима разматрао је Ђорђевић, који је дошао до једног модела комплементарног односа између села и града, при чему читу прогресивну улогу тадашњих градова у Србији он приписује управо сеоском елементу где је урбана култура у другом плану, „док се као основна и готово једина преокупација јавља настојање да се вредности сеоске културе спасу и у условима градског живота“ (Ћоловић 1995, 27). Такав поглед првих етнолога је тако првенствено тражио традицијске елементе у градској култури, посебно у мањим градовима (варошицама, паланкама) који су се одласком ранијег становништва, те приливом новог, понекад „рурализовали“, или су „представљали као неку средину између вароши и села“ (Ђорђевић 1922, 301; Ћоловић 1995, 26). Ово спорадично занимање за „рурбане“ карактеристике номинално градских насеља одржаће се и у наступајућим деценијама у оквиру етнолошке заједнице, до самог краја столећа, и на неки начин антиципира касније раширен интерес за истраживање тзв. полутанства у етнологији (и социологији).

Иако званично ван домена етнолошког истраживања, у првој половини 20. века градови су каткад били истраживани у оквиру обласних истраживања насеља и становништва – антропогеографска логика предеоних целина је значила да се у оквиру испитиваних области могу наћи и градска насеља – у највећем броју таквих случајева градови и јесу били заобилажени у оваквим монографским студијама, али било је и другачијих случајева, нпр. у *СЕЗб*-овом издању о Рађевини и Јадру, када су на основу Цвијићевих *Унутстава* уз села овог подручја обрађени и Лозница и Крупањ (Милојевић 1913).¹ У првој половини институционализованог живота српске етнологије (до 1945), градови у Србији и другим југословенским земљама су повремено посећивани и мимо обласних антропогеографски

¹ Ово можда не и случајно, ако имамо у виду да се нпр. Лозница посматрала управо као „рурбане“ насеље у поимању тог времена (Ђорђевић 1922, 301). Но, на основи Цвијићевих метода истраживани су (боље речено, описивани) и градови у правом смислу речи, и то каткад као засебне студије, нпр. Гњилане (Урошевић 1931). Сличних случајева је било и у Хрватској, те се на бази Радићевих „Основа за сабирање и проучавање грађе о народном животу“ у *Зборнику за народни живот и обичаје Јужних Славена* Југославенске академије знаности и умјетности објављује и опсежна студија о граду Самобору (Lang 1911–1914).

базираних истраживања, када су истраживани, односно приказивани поједини културни елементи и обичаји у градовима, нпр. свадбени обичаји у Приштини (Dušanić 1937–1939), слава у Велесу (Filipović 1927) и Тетову (Filipović 1931), „зле очи“ код охридских муслимана (Đorđević 1934), градска ношња у Врању (Hadži Vasiljević 1932), али и градска привреда и занатство: ћилимарство у Књажевцу (Nikolić 1927), папуцијство у Скопљу (Dimitrijević 1938), различити занати и еснафи у Велесу (Filipović 1934) итд.² Интересовање за, примерице, градско одевање и занатство у градовима, који представљају првенствено производе урбане културе, сведочи о стидљивом усмеравању пажње на феномене који нису нужно претпостављеног сеоског порекла (макар били присутни у урбаном окружењу), већ традицијски у ширем смислу („немодерни“). Иако је и оваква тематика била махом мотивисана потрагом за старим, архаичним културним елементима (којима наводно прети нестанак), она сведочи о отпочињању истраживачког подручја које ће се развијати и надаље, посебно од стране музејских етнолога. Међутим, и ови минимални помаци ка градском „терену“ у доброј су мери под сенком међуратне „теоријске и методолошке обамрлости“ српске етнологије, која је патила од застарелих теренских техника које су примењивали већином етнологи аматери, те мањка готово било какве научне интерпретације података, и која је обиловала текстовима које је Радић одавна окарактерисао као „механичке беспослице“ (Kovačević 2015, 13).

Донекле занимљиво доба југословенског социјализма³

По завршетку Другог светског рата у Србији, као и у другим деловима од тада социјалистичке Југославије, долази до иницијалног замаха у етнолошким активностима, макар на институционалном нивоу: оснивање института (Етнографски институт САНУ основан је 1947, а етнолошки институти и центри настају и у Сарајеву, Загребу и Љубљани), нових часописа, музеја, стручних удружења итд. С друге стране, романтичарско утемељење науке, њен превасходни фокус на испитивање сељаштва које је демографски осетно слабило, те „историзација“ и повлачење у давно постављене дисциплинарне основе, српску етнологију су све више марги-

² Етнолошке „екскурзије“ у градове повремено су спровођене и у Хрватској и Босни и Херцеговини, те у *Зборнику ЈАЗУ* и *Гласнику Земаљског музеја у Сарајеву* до Другог светског рата излази неколико прилога који се осврћу на културу градова, и то најчешће муслиманских градских слојева: вакуфи у Бару, лична имена подгоричких муслимана, занати, тужбалице и свадбени обичаји у Мостару и др.

³ Поднаслов је инспирисан кованицом Слободана Наумовића (Naumović 2008).

нализирале у систему друштвених наука тога доба (Kovačević 2015, 13–15, Naumović 2008, 217). На теоријско-методолошком пољу настављала се доминација антропогеографског метода, уз честу примену историјско-компаративних и генетских приступа (посебно у области материјалне културе), и тек повремено коришћење дијалектичких и еволуционистичких поставки (Pavković et al. 1983, Gorunović 2007, Prelić 2008). Установе које се баве етнолошким истраживачким или музеолошким радом се првих деценија социјализма кадровски појачавају стручњацима дипломираним на београдском Одељењу за етнологију (или на другим етнолошким одсецима у земљи), али етнолошка истраживања се и даље често виде као (пожељно) мултидисциплинарна, што је развидно и из програмских аката и научног профила многих истраживача који раде у номинално монодисциплинарним етнолошким установама (в. Lukić-Krstanović i Prelić 2016, 158–159). У таквој општој констелацији која је прва три десетлећа након рата углавном указивала на тематски и методолошки континуитет с предратним стањем, чини се да српска етнологија није имала услове за значајније истраживачке искорак у градске средине.

У времену након 1945. настављен је тако тренд антропогеографског приступа, са даљим, макар мање фреквентним излагањем *СЕЗб*-а, те низом студија мањег опсега. Међу њима су се налазили и радови о појединим градовима, а посебно варошицама попут Рашке (Petrović 1957), Гуче (Barjaktarović 1957), Крушева (Trifunovski 1957) и др. Овај интерес за варошице биће присутан све до краја седамдесетих година, и најчешће неће излазити ван граница антропогеографског метода, а таквим мањим градовима су се бавили како етнологи, тако и географи, архитекте и други (међу њима је вероватно најпроминентнији Бранислав Којић [1970]). Даље од оваквог приступа делимично се одмакао Цветко Костић, сарадник Етнографског института САНУ, који је осим систематског истраживања села и феномена полутанства, дао значајне резултате у урбаним истраживањима тога времена (Kostić 1982), а посебно у свом разматрању чаршије (Kostić 1957), којом ће се касније бавити и Десанка Николић (Nikolić 1995). Својеврсна претеча каснијих субурбаних истраживања је рад Драгослава Антонијевића о стихијским насељима у Титовом Ужицу (Antonijević 1969), а остала, не одвећ бројна етнолошка истраживања у градовима најчешће нису излазила изван већ раније лоцираних тема из области материјалне културе, понајпре занатства и градске архитектуре и становања.⁴ Као што многи прегледи

⁴ Од седамдесетих година јача и истраживачки правац, чији је најпознатији представник Ђурђица Петровић, у којем се „интерес за појаве и производе градске културе није пробудио кроз проучавање наших савремених градова, већ понирањем у средњовековну прошлост, а затим постепеним враћањем ка савременом добу“ (Vučinić 1995, 172).

српске етнологије време до отприлике половине седамдесетих година виде као прилично стагнантно, слично би се могло рећи и за област етнолошког истраживања града – иако је град повремено израђао као тема, с изузетком Костића остала истраживања већином нису суштински излазила из тематско-методолошких оквира зацртаних још у предратно доба.

Оваква, тек донекле занимљива етнолошка дешавања у то доба југословенског социјализма сведоче о полухибернацији српске етнологије (као и мање-више осталих југословенских етнологија), док се истовремено догађала незапамћена трансформација друштва, коју с почетка етнолошка наука није могла истраживачки обухватити услед своје укоренености у традиционалне парадигме. Као један од најзначајнијих ефеката социјалистичке модернизације и убрзане индустријализације јавља се и апсолутни и релативни пораст градског становништва у земљи – тако је у Југославији 1948. године тек 12,3% становника живело у насељима градског типа, да би до 1991. удео урбаног становништва био 51,2%. „Народ“ који је био примарни предмет истраживања етнолога масовно се селио у градове, све више физички напуштајући секундарни предмет етнолошког истраживања – село. Слични друштвени и демографски потреси догађали су се и у другим земљама – западни антрополози су иницијално стигли у градове пратећи своје испитанике – масовне миграције из села у градове у колонијалним областима и земљама глобалног Југа пред истраживаче су поставиле питање урбанизације којој је често прилажено ослањањем на социолошки приступ „студије заједнице“ и Чикашку школу. Временом су отпочела истраживања и у градовима развијених земаља, са посебним фокусом на етнички хомогене квартаве и гета (нпр. радови Улфа Ханерза и Оскара Луиса), а дефинитивни корак у урбаном окружењу културна/социјална антропологија начинила је седамдесетих година, уз одређене полемике унутар антрополошке заједнице и у сродним дисциплинама (Prato & Pardo 2013, 80; Jaffe & De Koning 2015, 11). И у етнологијама у (континенталној) Европи у ово доба долази до појачаног интересовања за питања урбане културе и начина живота (Kohlmann & Bausinger 1985; Brumen 1994). Могло би се рећи да шездесетих и седамдесетих година у етнолошким и антрополошким заједницама по питању урбаних испитивања долази до померања истраживачког фокуса различите динамике у различитим земљама (са постепеним укључивањем и вандисциплинарних поставки у оваква истраживања), а слична струјања су ипак била присутна и у југословенским етнологијама. Први весник субстанцијалног етнолошког истраживања града у Југославији био је докторат Славка Кременшека 1965. године, о љубљанском радничком предграђу Зелена Јама, који је 1970. прерастао и у монографију. Може се тврдити да Кременшекова истраживања тога доба (в. Kremenšek 1965; 1970; 1980; 1994) представљају хронолошку

вододелницу у етнолошком истраживању градова на овом простору, и након његовог пионирског тематског искорака долази до све систематичнијег истраживања урбаних питања од стране етнолога у Југославији.

Модернизација и урбанизација етнолошких истраживања

У етнологији у Србији седамдесетих година прошлог века долазило је до знатних промена које су биле узроковане различитим факторима попут смене генерација, све шире доступности стране антрополошке литературе на нашем језику, интензивних промена у културној и друштвеној стварности сеоских заједница у земљи, те одустајања од антропогеографске истраживачке парадигме. Ово је довело до даље диверсификације предмета етнолошких истраживања, која је делимично имала своје корене и у научним циљевима постављеним и раније – тако је у Етнографском институту САНУ (кадровски знатно „реетнологизованом“), процес промена у народној култури био један од примарних истраживачких задатака (Prelić 2008, 17; Lukić-Krstanović i Prelić 2016, 167). То је омогућило и теренску миграцију дела етнолога из сеоских заједница ка градским, при чему су се као битна станица у овом кретању појавила приградска насеља у складу с израженим феноменима рурално-урбаног начина живота све већег броја људи. У Етнографском институту САНУ се од 1976. до 1980. године тако изводио пројект на којем су се систематски истраживала приградска насеља Београда, Крушевца, Лесковца, Пирота и Новог Пазара (Bandić 1979, Jovanović 1984), и овај пројект је резултирао и првом етнолошком публикацијом у Србији која је у целости била посвећена субурбаним темама (Vlahović 1984). Следећи корак је био и миграција етнолога из предграђа у саме градове, те се по овоме иницира институтски (пот)пројект „Етнолошко истраживање у урбаним срединама“ чиме се град и службено поставља као легитимни предмет истраживања. У првој половини осамдесетих формулише се и пројект „Савремени митови и ритуали становништва Београда“ који је окуљао тринаест махом млађих истраживача (Bandić 1983). Интензитет тадашњих друштвених и културних промена био је толики да није било више говора о повременом бацању (удаљеног) погледа, или тражењу само традицијских, старијих културних елемената у градском животу, већ о фокусираном погледу најпре на трансформације и хибриде између руралног/традицијског и урбаног/модерног у граду (и предграђима), а онда и на саме урбане феномене.

Но, нису етнологи тек учили онодобну тектонску трансформацију у друштвеној структури, па похитали у истраживање најновије демографске

већине „народа“ који је насељавао градове и предграђа, већ је дошло и до теоријских потреса у периоду који се, са дисциплинарног становишта, може означити и као „занимљиво доба југословенског социјализма“ (Naumović 2008). Крајем седамдесетих и осамдесетих година група етнолога у Србији почела је у истраживањима имплементирати научне концепте из британске, америчке и француске антропологије (понајвише структуралистичке и семиотичке теорије), преко којих су на нове начине интерпретирали и традицијску и савремену културу овога поднебља (Kovačević 2015, 18–21; Naumović 2008, 237). Израстање ове „нове парадигме“ у српској етнологији изнели су истраживачи млађе генерације, у доброј мери окупљени око Етнолошког друштва Србије, чији су годишњи скупови и часопис *Етнолошке свеске* били најјаснији индикатори интензивних промена у дисциплини – знаковито, први скуп ЕДС 1984. у Смедереву имао је тему „урбано и савремено“ (Kovačević 2015, 75). У оквиру овог вала модернизације етнологије у Србији, изразито се увећао број објављених научних радова који су се бавили „урбаном тематиком“, односно обичајима (укључујући тзв. нове ритуале [в. Kovačević 2015, 71–90]), животом и културом савременог градског становништва,⁵ нпр. кафаном (Kovačević 1984) и кафићима (Dušković 1984), корзом (Gavrilović 1984), полагањем испита (Kovačević 1982), пријемом у пионире (Malešević 1984) и др. *Етнолошке свеске* готово целокупни број 1984. године посвећују урбаним темама,⁶ а осамдесетих се на Одељењу за етнологију завршава и неколико магистарских и докторских теза са темама из типично градске културе (Ljuboja 1984a; Prica 1991; Prošić-Dvornić 2006), док се на Етнографском институту врше истраживања емиграције у урбаним срединама (Pavlović 1991; Lukić-Krstanović 1992). Овај стреловит узлет „модернизоване“ етнологије у Србији учинио је да се већ крајем осамдесетих година град и његова култура почињу сматрати релевантним предметом етнолошких истраживања.

Овај „урбани“ (и парадигматски) преокрет имао је у одређеној мери и југословенске паралеле. У Словенији се етнолошки залет у градове инициран Кременшековим истраживањима наставио и даље (нпр. Godina 1980; Ravnik 1981), али су значајнија теоријско-методолошка иновирања у овој научној заједници наступила од деведесетих година (Slavec Gradišnik 2000, 509–524; Vošković 2005, 13). С друге стране, у хрватској етнологији с краја седамдесетих долази до увођења поставки немачке критичке етнологије, Грамшија, Бахтина и других у испитивању традицијске, а све чешће и савремене културе, под платформом „етнологије свакодневице“ (Rihtman-

⁵ И то у целости изван до скоро доминантне антропогеографске парадигме проучавања насеља. Наравно, и у ово доба су се објављивале студије (често квалитетне) које су се базирале на овом приступу (нпр. Mušović 1979).

⁶ Међу њима и теоријски рад Гордане Љубоје (Ljuboja 1984).

Auguštin 1988; Prica 2004, 27), што је и тамошњу етнологску заједницу делом привукло градским срединама – тако је главна тема годишњег скупа Хрватског етнологског друштва 1980. године била „Етнологска истраживања у граду“.⁷ О заиста убрзаном развоју урбане етнологије (или тачније етнологских проучавања у градовима) у позном социјализму сведочи и чињеница да је Комисија за урбану антропологију *IUAES* (Међународна унија антрополошких и етнологских друштава) у Загребу 1988. године одржала два симпозија (*Multi-faceted Urban Anthropological Studies* и *City in Socialist Society*). Појава „нове парадигме“ у етнологским заједницама у Београду и Загребу представља почетак процеса „антропологизације“ (Rihtman-Auguštin 2001, 275; Kovačević 2015, 18) ускоро бивших југословенских етнологија, односно општег парадигматског преображаја који је био присутан и у другим европским етнологијама у различитим периодима у 20. stoleћу, а који није представљао само резултат увоза западне антрополошке теорије, већ и унутрашње динамике етнологских дисциплина у „пред-постсоцијалистичко“ доба (Prica 2004, 13). Што се урбаних етнологских истраживања у Србији тиче, она постају систематска (и методолошки иновативна) тек с незнатним закашњењем у односу на сродне дисциплине у другим земљама Европе, где би се и то одређено тематско „кашњење“ могло приписати дуготрајној етаблираности антропогеографских приступа у етнологском изучавању насеља (па и градова). По свему судећи, „антропологизација“ и „модернизација“ етнологије довела је умногоме и до њене „урбанизације“ – појави града у етнологским (а ускоро и антрополошким) истраживањима кумовала је и модернизација друштва које је бивало све више урбано, и модернизација саме дисциплине (Radović 2016, 83), или речима самих етнолога почетком осамдесетих: „Најзад, сам предмет етнологских истраживања, ‘народ’, односно аграрно друштво и друштво у целини толико су се изменили у социоекономском смислу да је било нужно мењати како истраживачке методе, тако и стратешке циљеве етнологског рада“ (Pavković et al. 1983, 110–111).

Простор и град

Након краја „занимљивог доба југословенског социјализма“ отпочео је период „још занимљивије“ српске транзиције обележене распадом Југославије, ратовима, друштвено-економском кризом и почецима вишестраначја. Током последње деценије прошлог века, антропологизација етнологије у

⁷ *Етнологска трибина* 10/3 из 1980. тематски је била посвећена урбаним и субурбаним истраживањима (посебно Загреба и његове околине). У осталим југословенским етнологским заједницама присуство урбаних тема није било толико проминентно.

Србији је формализована преименовањем Одељења за етнологију Филозофског факултета у Београду у Одељење за етнологију и антропологију 1990. године, а нова струјања из претходних деценија довела су до знатног диверзитета тема и теоријских усмерења, што је углавном спречило да етноантрополошка наука упадне у замку дисциплинарних „школа“ или „покрета“ (Prošić-Dvornić 2008, 375). Слободан Наумовић (Naumović 2005, 36) пак разликује три главна истраживачка тока српске етнологије/антропологије од почетка деведесетих: етнолошки традиционализам (наслоњен на старије корене српске етнологије), етнолошки модернизам (произашао из „нове парадигме“ из времена касног социјализма), и критички оријентисану политичку антропологију (настала као реакција на друштвене и политичке околности постсоцијалистичког доба). Етноантрополошка испитивања града на прелазу између два столећа најчешће неће бити тематски или методолошки искључиво укоренења у неки од ових смерова, већ ће показивати знатну методолошку и теоријску ширину, што је уосталом случај с већином урбаних истраживања генерално. У Етнографском институту САНУ настављено је проучавање градске културе формирањем потпројекта „Етнолошко истраживање урбаних средина на тлу Србије“ 1991. године, који резултира и тематским зборником „Обичаји животног циклуса у градској средини“ (Divac 2002), у којем се допуњавала истраживачка нит бављења урбаним обичајима (укључујући и тзв. нове обичаје) из претходних деценија.⁸ Такође је одржан и континуитет проучавања етничких група у великим градовима (в. Prelić 2013).

Што се дисконтинуитета у урбаним истраживањима тиче, понајвећи се дешава увођењем простора као параметра у етноантрополошка истраживања града. Ова позитивна иновација у овдашњем приступању урбаном животу и култури од почетка деведесетих стигла је најпре докторским истраживањем Весне Вучинић-Нешковић, те магистарском тезом Илдико Ердеи. Анализа просторног понашања у Дубровнику (Vučinić 1999) и просторни аспекти политичких ритуала раних деведесетих (Erdei 1997)⁹ међу првим су урбаним истраживањима у нас која су на трагу просторног заокрета. Интепретације коришћења, али и конструкције урбаног простора су окосница студија о феномену корза (Vučinić i Antonijević 1998; Vučinić-

⁸ Овај зборник је и међу првима у нас донео и компаративни поглед на етноантрополошка истраживања у градовима у различитим земљама, првенствено из Бугарске и Србије (а нове српско-бугарске паралеле са оваквом тематиком биће поново истражене петнаестак година касније). На Етнографском институту САНУ је 1995. одржана и научна конференција „Село и град – нова научна проучавања“, која се надовезивала и на ранија истраживања урбаних и рурбаних питања у овој установи.

⁹ Јавне манифестације у урбаном простору су биле обрађиване и у другим радовима (нпр. Lukić-Krstanović 1995; Đorđević 2004).

Nešković & Miloradović 2006), као и о урбаној структури (Erdei 1993).¹⁰ Овај се искорак очитује и у третирању урбаног окружења и јавног простора не тек као датог оквира, кулисе за лоцирање одређених културних појава или феномена, већ као активног параметра креирања и динамике стварности (Gupta & Ferguson 1992). У том смислу се од деведесетих година антрополошки почињу промишљати питања урбанитета, и могло би се рећи да се више не ради само о истраживањима у граду, већ и о истраживањима града, односно да је „антропологија у граду“ постала и антропологија града. У времену око 2000. године увећава се број урбаних антрополошких студија, како домаћих етнолога/антрополога, тако и страних научника који су са појачаним интересом за „постсоцијалистичке“ теме у све већем броју обављали истраживања и у градовима нашег подручја, те се 2005. године на Филозофском факултету у Београду одржава трећа конференција *InASEA*-е „Градски живот и култура у Југоисточној Европи“ с великим бројем учесника. У ово доба на Одељењу за етнологију и антропологију долази и до свеобухватне промене наставних програма када се формира и предмет Урбана антропологија, што се може читати и као незванична потврда конституисања поддисциплине у оквиру етнологије и антропологије у Србији.

Антропологија у граду

У последњих десет и више година долази до динамизирања активности у етноантрополошкој заједници у Србији која је постала многобројнија (више повећањем броја истраживача него музејских стручњака) и организованија (обнављањем рада ЕДС, садашњег Етнолошко-антрополошког друштва Србије). Уз научне часописе и издавачке куће које су одржале континуитет делатности и током турбулентних деведесетих година, обнавља се излажење научне периодике која је привремено престала са радом, а основани су нови часописи и појавили су се нови специјализовани издавачи, чиме је стручна и научна продукција из области етнологије и антропологије постала већа него икада (Kovačević 2015, 91–100). Увећава се, такође, и тематски дијапазон најновијих истраживања у етнологији/антропологији: дисциплинарни преокрет из задње четвртине 20. века омогућио је готово па пролиферацију истраживачких подручја у 21. веку, која се крећу од оних старијих, попут традицијске културе, етницитета, религиозности, до иновативних попут популарне културе, виртуелних светова

¹⁰ Весна Вучинић-Нешковић половином деведесетих објављује и текст који међу првима у нас разматра теоријска и методолошка питања урбане антропологије (Vučinić 1995).

или књижевности. Теоријско-методолошка и тематска „демократизација“, заједно с глобалним реevalуирањем теренске методологије и етнографског писма, променила је и улогу (и локацију) теренских истраживања у најновије доба, те се интересовања новијих генерација истраживача могу артикулисати и исказом да је „терен свуда око нас“ (Prelić 2008, 279). Антрополошки терен у Србији је тако увелико дошао у градско двориште, што и проиходи из чињенице да је истраживачки фокус померен на питања савремене културе и живота, па се при теренским етноантрополошким истраживањима тако обрађују испитаници и друштвене групе које живе у градовима (нпр. Žikić 2006), и то често путем дуготрајног стационарног терена (нпр. Simić 2014). „Антропологија у граду“ је тако последњих година постала већ редовна појава, што је до пре неколико деценија било тешко замисливо – данас већина испитаника живи у градовима, а највећи део заједница које се истражују су градске, односно како наводи Иван Ковачевић (Ковачевић 2015, 105): „само пуким праћењем просторног померања свог некадашњег објекта проучавања, српска етнологија се претворила у урбану антропологију“.

Наравно, новија (етно)антрополошка истраживања у граду се у различитој мери баве самим градом (односно његовом културом, идентитетом или динамиком), а поједина урбана истраживачка поља у Србији у 21. веку већ имају деценијску традицију за собом. То би се нпр. могло рећи за испитивање урбаних легенди и урбаног фолклора (нпр. Ковачевић 2007; Антонијевић 2010; Стајић 2010), које је у модерном облику започето у позном социјализму.¹¹ Слично томе, већ етаблирано истраживање етничитета у Етнографском институту САНУ спроводи се и даље међу етничким заједницама у градовима (нпр. Павловић 2012; Благојевић 2012; Ђорђевић Crnobrnja 2012), а настављено је и компаративно проучавање градова и градског живота у Бугарској и Србији (в. Zlatanović 2015).¹² С друге стране, културни идентитет у урбаном контексту (в. Žikić 2011) проучаван је и у односу на верске заједнице у Србији, између осталог и истраживањима на пројекту „Урбани културни идентитети и религиозност у савременом контексту и окружењу“ (Sinani 2013; Sinani 2013a). Спровођена су и истраживања која су разматрала коришћење и конструкцију (полу)јавног градског простора на микроразини кварта или зграде (Ковач & Ковач 2010; Vučinić-Nešković

¹¹ У часопису *Етноантрополошки проблеми* (2007/2) је изашао и темат „Савремене урбане легенде“.

¹² *Гласник Етнографског института САНУ* (2015/65–1) објавио је темат „Град у Србији и Бугарској: компаративно ишчитавање актуелних процеса“. Известан континуитет са ранијим етнологским истраживањима културе градова у прошлости, види се у студијама које се баве Београдом у првој половини и половином 20. века (нпр. Луčić-Teodosić 2002; Павловић 2006).

2012). Производња (симболичког) простора и топографије на ширем (урбаном) плану је разматрана у једној монографској студији (Žikić 2007), а компаративно је истраживана и репрезентација и производња симболичког простора, превасходно путем (пре)именовања јавног простора, у више градова регије (Radović 2013).

Посебна група међусобно неповезаних урбаних (етно)антрополошких истраживања последњих година односи се на конструкцију локалног, урбаног или кварталског, идентитета. Ова истраживања су разматрала употребу популарне или високе културе, те историјске баштине и памћења у конструисању одређених идентитетских маркера и система хетеро и ауто репрезентација на нивоу града (Zlatanović 2008; Radović 2011; Ristivojević 2014) или дела града, кварта (Antonijević 2013; в. исто Gorunović 2003). Имајући у виду улогу локалних актера и чланова заједнице, у овим интерпретацијама су се, уважавајући и дијакхрону перспективу, скицирале путање и елементи симболичке производње локалног/урбаног идентитета и „места“. Такав приступ би могао представљати плодотворну нишу за етноантрополошко бављење градом, а што потенцијално може водити и формирању специфичне врсте (културноидентитетских) локалних, урбаних студија (Žikić & Ristivojević 2013). Још један правац могућег етнологског/антрополошког бављења урбаним питањима назначен је у радовима који разматрају потенцијале примене концепта нематеријалног наслеђа у градовима (Lukić-Krstanović i Divac 2012), посебно у случају модерног урбаног наслеђа (Gavrilović 2015). Могући „херитолошки“ курс у етноантрополошком истраживању града у Србији (а који неки аутори виде и као потенцијално користан за целокупну дисциплину [Milenković 2016, 53–72]), тек треба да се детаљније испроба на самом градском „терену“. Рецентна урбана антрополошка истраживања у нас представљају тек део ширих истраживања у самим градовима, и „субдисциплинарно“ диференцирање између различитих студија може бити врло незахвално – разлика између (спорадичне) антропологије града и (врло раширене) антропологије у граду је тешко одредива, и поставља се и питање сврховитости јасног разграничења у ситуацији готово опште присутности етнолога/антрополога који у градским срединама у Србији истражују различите појаве. Имају ли се у виду и честе теоријске и методолошке позајмице из других наука приликом етноантрополошких урбаних истраживања, контрастирање спрам других дисциплина такође може бити упитно. Глобални успон урбаних студија је условљен повећањем броја друштвених актера те политика и пракси које обликују постмодерни град, као и надаље актуелним спорењима око „права на град“. У таквој ситуацији савременим градом бави се низ дисциплина, почесто у конвергенцији с активизмом и/или политиком, те дисциплинарни, или чак шире научни идентитет у оваквим околностима

може бити компромитован, што неретко и јесте случај. У западним академским заједницама урбани антрополози континуирано показују интерес за питања места, простора, економије и политике, што истовремено представља предмет урбаних истраживања и у другим дисциплинама, а оно што можда тренутно издваја антропологе од других истраживача је „њихова усредсређеност на свакодневни живот у граду и на различите облике урбане имагинације и културне репрезентације“ (Jaffe i De Koning 2015, 13). Рецентна етноантрополошка истраживања града у Србији у доброј мери кореспондирају с оваквом ситуацијом, а да ли ће се ова слика променити зависиће, као и до сада, од друштвених и дисциплинарних кретања код нас.

Литература

- Antonijević, Dragana. 2010. *Ogledi iz antropologije i semiotike folkloru*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Antonijević, Dragana. 2013. 'The Story of Dorćol' – The 'Jevremova – Street of Meetings' Manifestation and the Multicultural Construction of Place of Memory. *Etnoantropološki problemi* 8/1: 149–172.
- Antonijević, Dragoslav. 1969. Etnološka strukturiranost stihijskih naselja današnje imigracije Titovog Užica. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 11–15 (1962–1966): 77–96.
- Bandić, Dušan. 1979. „Neke novije promene u životu i kulturi stanovništva okoline Beograda.“ U *Zbornik radova Etnografskog instituta knj. 9*, ur. P. Vlahović, 1–105. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Bandić, Dušan. 1983. „Projekt 'Savremeni mitovi i rituali stanovništva Beograda'.“ U *Zbornik 1. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov*, ur. J. Bogataj i M. Terseglav, 510–513. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Barjaktarović, Mirko. 1957. Guča (prilog proučavanju naših varošica). *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 2–3 (1953–1954): 301–312.
- Blagojević, Gordana. 2012. *Srbi u Solunu u prvoj polovini XX veka*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Bošković, Aleksandar. 2005. Distinguishing 'self' and 'other'. *Anthropology and national identity in former Yugoslavia. Anthropology Today* 21/2: 8–13.
- Brumen, Borut. 1994. Evropske urbane študije pred durmi posturbanosti. *Etnolog* 4: 19–34.
- Cvijić, Jovan. 1987. *Balkansko poluostrvo*. Beograd: SANU, Književne novine i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Čolović, Ivan. 1995. Selo i grad u delu Tihomira Đorđevića. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 44: 23–30.
- Dimitrijević, Vera. 1938. Papudžijstvo u Skoplju. *Glasnik Etnografskog muzeja* 13.
- Divac, Zorica, ur. 2002. *Običaji životnog ciklusa u gradskoj sredini*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Dušanić, Svetislav. 1937–1939. Svadbeni običaji u Prištini – 'boja'. *Etnolog* 10–11: 220–223.

- Dušковић, Vesna. 1984. Kafići kao mesta društvenog okupljanja u gradu. *Etnološke sveske* 5: 39–44.
- Đorđević, Ivan. 2004. Ulična proslava Nove godine u Beogradu. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 52: 81–90.
- Đorđević, Tihomir. 1922. *Iz Srbije kneza Miloša*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- Đorđević, Tihomir. 1934. Zle oči u verovanju muslimana u Ohridu. *Glasnik Etnografskog muzeja* 9.
- Đorđević, Tihomir. 1984. *Naš narodni život IV*. Beograd: Prosveta.
- Đorđević Crnobrnja, Jadranka. 2012. Serbian Language in Immigration – Serbian Language Idiom. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 60/2: 187–199.
- Erdei, Ildiko. 1993. Ruralno-urbani kontinuum u Pančevu u dijahronijskoj perspektivi. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 42: 115–128.
- Erdei, Ildiko. 1997. *Prostorno-vremenski obrasci novih političkih rituala u Beogradu: 1990–1993* (magistarski rad odbranjen na Filozofskom fakultetu u Beogradu).
- Filipović, Milenko. 1927. Porodična, lična i esnafska slava u Velesu. *Glasnik Etnografskog muzeja* 2: 28–34.
- Filipović, Milenko. 1931. Porodična slava i slične slave u Tetovu. *Glasnik Etnografskog muzeja* 6: 16–27.
- Filipović, Milenko. 1934. Stari zanati i esnafi u Velesu. *Glasnik Etnografskog muzeja* 9.
- Gavrilović, Ljiljana. 1984. Korzo. *Etnološke sveske* 5: 33–37.
- Gavrilović, Ljiljana. 2015. Mogućnost Trećeg: nematerijalna kulturna nasleđa Grada. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 63/1: 78–83.
- Godina, Maja. 1980. *Maribor 1919–1941. Oris družabnega življenja*. Maribor: Obzorja.
- Gorunović, Gordana. 2003. “Prostorno-fizičke i društvene karakteristike pančevačkog naselja Misa Vinogradi.” U *Tradicionalno i savremeno u kulturi Srba*, ur. D. Radojičić, 197–220. Beograd: Etnografski institut SANU
- Gorunović, Gordana. 2007. *Srpska etnologija i marksizam: naučno delo Špire Kulišića*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Gupta, Akhil i James Ferguson. 1992. Beyond Culture, Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology* 7/1: 6–23.
- Hadži Vasiljević, Jovan. 1932. Vranjska gradska narodna nošnja ranijih godina. *Glasnik Etnografskog muzeja* 7: 6–31.
- Jaffe, Rivke i Anouk De Koning. 2015. *Introducing Urban Anthropology*. New York: Routledge.
- Jovanović, Milka. 1984. „Stalno praćenje promena u narodnoj kulturi – preobražaj prigradskih naselja (Etnografski institut SANU 1976–1980).“ U *Zbornik radova Etnografskog instituta knj. 14–16*, ur. P. Vlahović, 11–15. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Kohlmann, Theodor i Hermann Bausinger, ur. 1985. *Großstadt. Aspekte empirischer Kulturforschung*. Berlin: Museum für deutsche Volkskunde.
- Kojić, Branislav. 1970. *Varošice u Srbiji XIX veka*. Beograd: Građevinska knjiga.
- Kostić, Cvetko. 1957. Postanak i razvitak ‘čaršije’. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 4–6 (1955–1957): 123–150.
- Kostić, Cvetko. 1982. *Grad i vreme: osnovi sociologije grada*. Beograd: Vuk Karadžić.
- Kovač, Senka i Jelena Kovač. 2010. Vračarska dvorišta u prvoj deceniji XXI veka: arhitektonsko-antropološko istraživanje susedskih odnosa. *Antropologija* 10/2: 9–23.

- Kovačević, Ivan. 1982. Urbani rituali – tri ogleđa iz urbanog folklorā. *Kultura* 57/58: 254–271.
- Kovačević, Ivan. 1984. Tri elementa kafanskog folklorā – dizanje, kucanje i razbijanje čaša. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 33: 79–84.
- Kovačević, Ivan. 2001. *Istorija srpske etnologije II: pravci i odlomci*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Kovačević, Ivan. 2007. *Antropologija tranzicije*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Kovačević, Ivan. 2015. *Istorija srpske antropologije*. Beograd: Filozofski fakultet – Odeljenje za etnologiju i antropologiju – Studio Dosije.
- Kremenšek, Slavko. 1965. Kulturna podoba železničarskega naselja na robu Ljubljane pred prvo vojno. *Etnološki pregled* 6–7: 81–88.
- Kremenšek, Slavko. 1970. *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Kremenšek, Slavko. 1980. *Uvod v etnološko preučevanje Ljubljane novejše dobe*. Ljubljana: PZE za etnologiju Filozofke fakultete Univerze Edvarda Kardelja.
- Kremenšek, Slavko. 1994. Slovenska etnologija in mesta. *Etnolog* 4 (1994): 9–16.
- Lang, Milan. 1911–1914. Samobor. Narodni život i običaji. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* knj. 16, 17, 18, 19.
- Lučić-Todosić, Ivana. 2002. *Od trokinga do tvista – igranke u Beogradu od 1945–1963*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Lukić-Krstanović. 1992. *Srbi u Kanadi – život i simboli identiteta*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Lukić-Krstanović, Miroslava. 1995. Masovna politička okupljanja – priče iz života. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 44: 221–232.
- Lukić-Krstanović, Miroslava, i Mladena Prelić. 2016. „Jovan Cvijić, antropogeografska škola i naučne politike Etnografskog instituta SANU u periodu 1947–1990.“ U *Jovan Cvijić i srpska etnologija i antropologija*, ur. M. Matić, M. Prelić i M. Pišev, 149–184. Beograd: Etnografski muzej, Etnografski institut SANU i Filozofski fakultet.
- Lukić Krstanović, Miroslava i Zorica Divac. 2012. Programiranje nematerijalnog kulturnog nasleđa grada. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 60/2: 9–23.
- Ljuboja, Gordana. 1984. Pravci urbane antropologije. *Etnološke sveske* 5: 5–10.
- Ljuboja, Gordana. 1984a. *Susedski odnosi na Dorčolu* (magistarski rad odbranjen na Filozofskom fakultetu u Beogradu).
- Malešević, Miroslava. 1984. Prijem u pionirsku organizaciju. *Etnološke sveske* 5: 73–82.
- Milenković, Miloš. 2016. *Povratak nasleđu: ogleđ iz primenjene humanistike*. Beograd: Filozofski fakultet – Odeljenje za etnologiju i antropologiju – Centar za antropologiju javnih i praktičnih politika.
- Milojević, Borivoje. 1913. *Rađevina i Jadar (Naselja srpskih zemalja knj. 9)*. Beograd: Srpska kraljevska akademija. .
- Mušović, Ejup. 1979. *Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Naumović, Slobodan. 2008. „Dangerous Liaisons and Never-Ending Stories: The Politics of Serbian Ethnology and Anthropology in the Interesting Times of Yugoslav Socialism.“ U *Studying Peoples in the People’s Democracies II*, ur. V. Mihailescu i dr., 211–260. Berlin: LIT Verlag.

- Nikolić, Desanka. 1995. 'Čaršija' – počeci urbanizacije u Srbiji u XIX veku. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 44: 85–92.
- Nikolić, Vlad. M. 1927. Ćilimarstvo u Knjaževcu. *Glasnik Etnografskog muzeja* 2: 55–58.
- Niškanović, Miroslav. 2016. „Naselja srpskih zemalja/Naselja i poreklo stanovništva” – kapitalni projekat za proučavanje migracija i porekla stanovništva na južnoslovenskom prostoru.“ U *Jovan Cvijić i srpska etnologija i antropologija*, ur. M. Matić, M. Prelić i M. Pišev, 115–136. Beograd: Etnografski muzej, Etnografski institut SANU i Filozofski fakultet.
- Pavković, Nikola, Dušan Bandić, Ivan Kovačević. „Težnje i pravci razvoja etnologije u SR Srbiji (1945–1983).“ U *Zbornik I. kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov*, ur. J. Bogataj i M. Terseglav, 107–122. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.
- Pavlović, Aleksandar. 2006. *Beogradski auto-klub (1922–1941)*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Pavlović, Mirjana. 1991. *Srbi u Ćikagu – problem etničkog identiteta*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Pavlović, Mirjana. 2012. *Srbi u Temišvaru*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Petrović, Petar Ž. 1957. Raška – antropogeografska i etnološka monografija varošice. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 2–3 (1953–1954): 213–256.
- Prado, Giuliana, i Italo Pardo. 2013. Urban Anthropology. *Urbanities* 3/2: 80–110.
- Prelić, Mladena. 2006. „Prvih šezdeset godina Etnografskog instituta SANU (1947–2007) – osvrt na pređeni put.“ U *Slike kulture nekad i sad*, ur. Z. Divac, 9–24. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Prelić, Mladena. 2008. “Ethnographical Institute of the Serbian Academy of Sciences and Arts (SASA) in Search of the Lost Subject of Serbian Ethnology: From Ethnos to Ethnic Identity.” U *Studying Peoples in the People’s Democracies II*, ur. V. Mihailescu, I. Iliev, S. Naumović, 261–284. Berlin: LIT Verlag.
- Prelić, Mladena. 2013. „Etnički identitet Srba u Budimpešti i okolini: Istraživanja Etnografskog instituta SANU.“ U *Etnologija Srba u Mađarskoj: stanje i perspektive*, ur. P. Lastić i D. Radojičić. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Prica, Ines. 1991. *Omladinska potkultura u Beogradu: simbolička praksa*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Prica, Ines. 2004. Etnologija postocijalizma i prije ili: Dvanaest godina nakon ‘Etnologije socijalizma i poslije’. *Etnološka tribina* 27–28/34–35: 9–22.
- Prošić-Dvornić, Mirjana. 2006. *Odevanje u Beogradu u XIX i početkom XX veka*. Beograd: Stubovi kulture.
- Prošić-Dvornić, Mirjana. 2008. „Serbian Village Culture: The Meeting Point of American Anthropology and Serbian Ethnology.“ U *Studying Peoples in the People’s Democracies II*, ur. V. Mihailescu, I. Iliev, S. Naumović, 353–380. Berlin: LIT Verlag.
- Radović, Srđan. 2011. History, Memory and Representations of Jajce’s Heritage – a Biography of a Town Revisited. *Ethnologia Balkanica* 15: 143–158.
- Radović, Srđan. 2013. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Radović, Srđan. 2016. Grad, ulice i krajolici kao teme etnoantropološkog istraživanja nakon ‘Ulica moga grada’. *Narodna umjetnost* 53/2: 79–96.
- Ravnik, Mojca. 1981. *Galjevica*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Rihtman-Auguštin, Dunja. 1988. *Etnologija naše svakodnevice*. Zagreb: Školska knjiga.

- Rihtman-Auguštin, Dunja. 2001. *Etnologija i etnomit*. Zagreb: Naklada Publica.
- Ristivojević, Marija. 2014. *Beograd na 'novom talasu': muzika kao element konstrukcije lokalnog identiteta*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Simić, Marina. 2014. *Kosmopolitska čežnja: etnografija srpskog postsocijalizma*. Beograd: Fakultet političkih nauka – Čigoja štampa.
- Sinani, Danijel. 2013. The restoration of public celebrations of municipal 'slavas' and religious festivals in Belgrade as a symbolic demarcation between political systems. *Antropologija* 1: 23–37.
- Sinani, Danijel, ur. 2013a. *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Slavec Gradišnik, Ingrid. 2000. *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Stajić, Mladen. 2010. Urbana legenda o duhu u jagodinskom Zavičajnom muzeju. *Etnološko-antropološke sveske* 16: 9–25.
- Trifunovski, Jovan. 1957. Varošica Kruševo. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 4–6 (1955–1957): 185–202.
- Urošević, Atanasije. 1931. Gnjilane. *Glasnik Srpskog geografskog društva* 17: 38–51.
- Vlahović, Petar ur. 1984. *Zbornik radova Etnografskog instituta knj. 14–16*. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Vučinić, Vesna. 1995. Antropologija u 'divljim' naseljima: pogled na Staro Sajmište u Beogradu. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 44: 168–184.
- Vučinić, Vesna. 1999. *Prostorno ponašanje u Dubrovniku*. Beograd: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Vučinić, Vesna i Smiljana Antonijević. 1998. Društvena funkcija i simbolika beogradskog korza u vreme Kraljevine Jugoslavije (1931–1941). *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 47: 85–101.
- Vučinić-Nešković, Vesna. 2012. „How Unlisted Used Abandoned Public Spaces in Belgrade: An Anthropological Deliberation on Three BITEF Performances. *Etnološko-antropološke sveske* 20/9: 77–104.
- Vučinić-Nešković, Vesna i Jelena Miloradović. 2006. Corso as a Total Social Phenomenon: The Case of Smederevska Palanka, Serbia. *Ethnologia Balkanica* 10: 229–250.
- Zlatanović, Sanja. 2008. The Literary Opus of Bora Stanković and The Construction of Local Identity. *Ethnologia Balkanica* 12: 147–166.
- Zlatanović, Sanja. 2015. Grad u Srbiji i Bugarskoj: komparativno iščitavanje aktuelnih procesa. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 63/1: 9–17.
- Žikić, Bojan. 2006. *Antropologija AIDS-a: rizično ponašanje intravenskih korisnika droge*. Beograd: Srpski genealoški centar.
- Žikić, Bojan. 2007. Kognitivne 'priče za dečake': urbani folklor i urbana topografija. *Etnoantropološki problemi* 2/1: 73–107.
- Žikić, Bojan. 2011. Poimanje kulturnog identiteta, kulturnih vrednosti i društvenog reda u Beogradu na početku XXI veka. *Antropologija* 11/2: 9–40.
- Žikić, Bojan i Marija Ristivojević. 2013. „Beograd kao kulturni simbol: mogući temat etnološkog i antropološkog proučavanja u okviru pokušaja formulisanja predloga za 'Beogradske studije'.“ U *Urbani kulturni identiteti i religioznost u savremenom kontekstu*, ur. D. Sinani, 29–48. Beograd: Srpski genealoški centar.

Srđan Radović
The Institute of Ethnography SASA, Belgrade, Serbia

*Urban research in Serbian ethnology and anthropology –
from “the view from afar” to a “subdiscipline”*

This paper discusses urban research in Serbian ethnology (later on also anthropology). The era from the formal institutionalization of ethnology at the turn of the twentieth century until present day is segmented into five consecutive periods: the period before 1945, years between the end of World War II and the 1970s, from the seventies until the dissolution of Yugoslavia, the 1990s and the early 2000s, and the most recent contemporary period. This approximate timeline is made having in mind the state of urban research in Serbian ethnology and anthropology in the last more than hundred years, and prevalent periodizations of the overall disciplinary history; the paper gives a chronological discussion of dominant tracks and themes of ethnological/anthropological research of the cities.

Key words: ethnology and anthropology in Serbia, urban ethnology/urban anthropology, anthropology of the city and anthropology in the city, 19th-21st century

*Recherches urbaines dans l’ethnologie et l’anthropologie en Serbie –
d’un „regard éloigné“ à la „sous-discipline“*

Cet article présente un aperçu et une discussion des recherches sur la ville en ethnologie (plus tard en anthropologie) en Serbie. L’époque qui commence avec l’institutionnalisation officielle de la science ethnologique au tournant du 19e au 20e siècle, et se termine à l’heure contemporaine, est divisée en cinq périodes consécutives: celle jusqu’en 1945, ensuite la période allant de la fin de la Seconde Guerre mondiale aux années 70, la période des années 70 jusqu’au démantèlement de la Yougoslavie, celle des années 90 et du début du 21e siècle, celle des dix dernières années enfin. Une division globale a donc été faite compte tenu de l’état des recherches urbaines dans l’ethnologie et l’anthropologie serbes durant plus de cent dernières années (puis de la périodisation dominante du passé disciplinaire), et dans l’article sont chronologiquement analysés les courants et les thèmes dominants des recherches ethno-anthropologiques sur la ville.

Mots clés: ethnologie et anthropologie en Serbie, ethnologie de la ville / anthropologie urbaine, anthropologie de la ville et anthropologie dans la ville, 19e-21e s.

Primljeno / Received: 15.03.2017

Prihvaćeno / Accepted: 15.04.2017.